

ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ВЕДЕННЯ ТОВАРНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Досліджено норми вітчизняного законодавства та наукову доктрину щодо визначення поняття «організаційно-правова форма юридичної особи». Сформульовано поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» та проаналізовано його основні елементи. Зроблено висновки щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: організаційно-правова форма юридичної особи, організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва, виробництво, сільськогосподарське виробництво, товарне сільськогосподарське виробництво.

Сільськогосподарське виробництво – важлива складова економіки будь-якої держави. В Україні та в інших державах СНД сільськогосподарське виробництво здійснюється різноманітними суб'єктами господарювання, правовий статус яких визначається нормами цивільного, господарського, аграрного та інших галузей права. Поняття організаційно-правових форм господарювання, юридичних осіб визначається переважно цивільними кодексами різних країн. Однак особливості здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності зумовлюють необхідність визначення правового поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва».

Аналіз організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва, їх чітке визначення та закріплення на законодавчому рівні має важливе практичне значення. Адже насамперед це сприяє можливості вільного вибору форми реалізації підприємницької діяльності у сфері сільського господарства. Доцільним є також порівняльно-правовий аналіз законодавства різних держав СНД у даній сфері, адже це дає змогу порівняти особливості становлення та функціонування різних організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва у країнах, які раніше

розвивалися в єдиному правовому просторі, та на основі цього визначити найбільш ефективні організаційно-правові форми господарювання.

Окремі підходи щодо визначення поняття «організаційно-правова форма» містяться у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Я. З. Гаєцької-Колотило, В. М. Єрмоленка, В. М. Кравчука, М. І. Козиря, І. М. Кучеренко, С. М. Марченко, А. Я. Пилипенка, О. А. Серової, І. С. Шиткіної, В. С. Щербини та ін. Разом із тим поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» в наукових працях не піддавалось аналізу, тому існує необхідність дослідження та визначення вказаного правового поняття.

Метою статті є визначення на основі аналізу норм законодавства та наукової доктрини поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва».

Поняття «організаційно-правова форма» як правова категорія досліджувалось у науках цивільного, господарського та аграрного права. При цьому відсутній єдиний підхід як у законодавстві, так і в наукових джерелах до визначення цього поняття.

Так, у різних нормативно-правових актах визначаються поняття «організаційно-правова форма юридичної особи», «організаційно-правова форма господарювання», «організаційно-правова форма підприємства». У Цивільному кодексі України (ст. 83) та Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 р. (ч. 2 ст. 17) вживається поняття «організаційно-правова форма юридичної особи». У Господарському кодексі України містяться поняття «організаційні форми підприємництва» (ст. 53) та «організаційні форми комерційної господарської діяльності» (ст. 63). А поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» не закріплене в жодному нормативно-правовому акті.

Більшість цивільних кодексів країн СНД містить перелік організаційно-правових форм юридичних осіб. Хоча цивільні кодекси не можуть охопити всіх

організаційно-правових форм юридичних осіб, проте вони встановлюють основні принципові положення, на яких повинно базуватися інше законодавство, що регулюватиме особливості правового статусу окремих видів юридичних осіб. Тому існує потреба у прийнятті спеціальних нормативно-правових актів, які б регулювали правовий статус окремих суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей їх діяльності, зокрема, це стосується сільськогосподарських товаровиробників.

Для визначення поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» необхідно проаналізувати як законодавче, так і доктринальне визначення поняття «організаційно-правова форма юридичної особи».

Єдине визначення організаційно-правової форми господарювання міститься у Державному класифікаторі України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» ДК 002:2004, затверженому наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої кооперації від 28.05.2004 р. № 97. Згідно з цим нормативно-правовим актом, організаційно-правова форма господарювання – це форма здійснення господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо. Подібні нормативно-правові акти (державні класифікатори організаційно-правових форм господарювання) прийнято і в інших країнах СНД (Російська Федерація, Киргизстан).

Законодавче закріплення переліку організаційно-правових форм господарювання має важливе практичне значення. Слід зауважити, що крім того, що вказані нормативно-правові акти розподіляють організаційно-правові форми на групи (господарські товариства, підприємства, кооперативи), у них окремо виділяються фермерські господарства, сільськогосподарські

кооперативи як окремі організаційно-правові форми господарювання. В. М. Кравчук, аналізуючи поняття «організаційно-правова форма», зауважує, що закріплення переліку організаційно-правових форм пов'язане з виникненням так званого «явочного» способу їх створення, адже за дозвільним способом держава перевіряла законність організації, вивчала її побудову, відносини між учасниками і лише тоді давала дозвіл на її створення, а вже розвиток економічних відносин зумовив необхідність існування різних організацій, і таким чином формувалися організаційно-правові форми юридичних осіб [7, с. 58].

По-різному організаційно-правову форму визначають і в наукових джерелах. Так, А. Я. Пилипенко, В. С. Щербина організаційно-правову форму визначають як організаційну структуру, в якій діє суб'єкт господарського права [10, с. 41]. І. М. Кучеренко зазначає, що організаційно-правова форма юридичної особи – це визначена нормами права сукупність пов'язаних між собою елементів (ознак), яка дає підставу в зовнішньому прояві вирізняти один вид юридичної особи від іншого [8, с. 19].

Детально поняття «організаційно-правова форма юридичної особи» проаналізувала у своїй монографії О. А. Серова. На її думку, поняття «організаційно-правова форма» і «вид» юридичної особи слід співвідносити як загальне з особливим. Організаційно-правова форма дозволяє чітко розмежовувати ті чи інші види суб'єктів господарювання, використовуючи певний набір класифікаційних ознак, а вид юридичної особи – це класифікаційна категорія, яка повинна застосовуватися як у законодавстві, так і на рівні доктрини [12, с. 23]. Вчена виділяє наступні елементи організаційно-правової форми: спосіб формування майна юридичної особи; права засновників (учасників) і самостійної юридичної особи на це майно; підстави виникнення і припинення прав засновників (учасників); порядок взаємодії засновників (учасників) з приводу управління юридичною особою; відповідальність засновників (учасників) перед кредиторами юридичної особи [12, с. 24].

І. С. Шиткіна організаційно-правову форму юридичної особи визначає як сукупність особливостей юридичної особи у сфері формування її майна, організаційної структури, взаємовідносин з учасниками та учасників один з одним, відповідальності учасників перед юридичною особою, юридичної особи перед учасниками та іншими суб'єктами підприємницького обороту [6, с. 162].

Серед елементів організаційно-правової форми В. М. Кравчук виділяє такі: мета юридичної особи, склад учасників, мінімальна вартість майна, організація управління, права та обов'язки учасників, умови відповідальності юридичної особи та її учасників [7, с. 59]. Наукове ж визначення вчений дає наступне: організаційно-правова форма юридичної особи – це визначена законом сукупність вимог до організації певного виду, необхідних для визнання її юридичною особою [7, с. 60].

Поняття «організаційно-правова форма» піддавалось аналізу і в науці аграрного права України. Так, Я. З. Гаєцька-Колотило, аналізуючи організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні, визначає, що організаційно-правова форма підприємництва – це «передбачений законом спосіб внутрішньої організації корпоративних відносин (майнових, організаційно-управлінських та інших), а також певною мірою зовнішнього прояву зв'язків» [1, с. 8].

Піддає аналізу поняття «організаційно-правова форма приватного сільськогосподарського підприємства» і В. М. Єрмоленко. Дане поняття вчений аналізує з точки зору поєднання двох складових елементів: «організаційної форми» та «правової форми». Вчений дає наступне визначення вказаного поняття: «організаційно-правова форма приватного сільськогосподарського підприємства – це оптимальне поєднання структурних підрозділів, утворених шляхом об'єднання засобів виробництва і людської праці в межах підприємств певного виду для виробництва, переробки і реалізації власно виробленої сільськогосподарської продукції (організаційна форма), встановлене і врегульоване за допомогою відповідного закону і локальних правових норм (правова форма)» [3, с. 14].

Велика увага дослідженню поняття «організаційно-правова форма» приділялась і в науці російського права. Причому, в працях російських науковців проаналізовано поняття «організаційно-правова форма сільськогосподарського виробництва». Так, М. І. Козир визначав поняття організаційно-правової форми сільськогосподарського виробництва таким чином: це «закріплена в законодавстві й наділена правосуб'єктністю самостійна форма господарювання у вигляді комерційної організації – юридичної особи або іншої підприємницької структури без прав юридичної особи» [5, с. 187].

Організаційно-правова форма є комплексним економіко-правовим поняттям. У вузькому розумінні під нею, на думку О. А. Серової, слід розуміти легально закріплену правову конструкцію, яка визначає основні відмінні ознаки внутрішнього організаційно-майнового устрою і межі її участі в обороті, наділену правами юридичної особи [12, с. 26]. Вибір організаційно-правової форми визначають такі фактори: цілі і вид діяльності майбутньої організації; склад учасників, їх вплив на діяльність організації, кількість учасників; правовий статус учасників, обсяг майнових прав і обов'язки учасників; вимоги до мінімального розміру стартового капіталу; наявність чи відсутність обмежень на відчуження долі в капіталі; система управління; особливості оподаткування [12, с. 26].

На основі аналізу основних наукових підходів до визначення поняття «організаційно-правова форма юридичної особи» дане правове поняття можна сформулювати наступним чином: організаційно-правова форма юридичної особи – це сукупність встановлених нормами законодавства організаційних елементів, які визначають спосіб та порядок формування юридичної особи, виражають особливості сфери її діяльності та правовідносин (майнових, господарських, управлінських, земельних, трудових тощо), які виникають у процесі діяльності юридичної особи. Існування законодавчого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб дає змогу чітко розмежувати різних суб'єктів господарювання з метою забезпечення можливості вільного

вибору організаційно-правової форми їх діяльності та різноманітності форм реалізації права на підприємницьку діяльність.

На нашу думку, доцільним було б закріплення поняття «організаційно-правова форма юридичної особи» в Цивільному кодексі України. Слід відзначити, що у жодному із цивільних кодексів країн СНД теж не визначено поняття «організаційно-правова форма юридичної особи», хоча дається перелік організаційно-правових форм юридичних осіб. Вказана правова категорія аналізується переважно на рівні підзаконних нормативно-правових актів, що на нашу думку, є не зовсім вірним.

Для визначення поняття організаційно-правової форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва, необхідно визначити поняття «товарне сільськогосподарське виробництво».

Поняття «виробництво» як юридична категорія визначається у чинному законодавстві України. Зокрема, в Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. під виробництвом (виготовленням) розуміють діяльність, пов'язану з випуском продукції, яка включає всі стадії технологічного процесу, а також реалізацію продукції власного виробництва (ст. 1).

Також поняття «виробництво» в науковій літературі визначають як процес отримання продукції (надання послуг), який здійснюється на основі організаційно-технічної взаємодії природних факторів, робочої сили, предметів і засобів праці [11, с. 52].

Поняття «сільськогосподарське виробництво» не закріплене на законодавчому рівні у вітчизняному законодавстві. Тільки у Законі України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років» від 18.01.2001 р. вживається термін «сільське господарство» (ст. 1), яке ототожнюється із терміном «сільськогосподарське виробництво» і визначається як вид господарської діяльності з виробництва продукції, що пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі. У науковій

літературі вживаються різні поняття: «сільськогосподарська діяльність», «сільськогосподарське виробництво», «виробничо-господарська діяльність сільськогосподарських підприємств». О. В. Гафурова ототожнює поняття «сільськогосподарська діяльність» та «сільськогосподарське виробництво». Щодо поняття «сільськогосподарське виробництво», то О. В. Гафурова справедливо зазначає, що основним критерієм для відмежування сільськогосподарського виробництва від інших видів діяльності є використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва [2, с. 56]. На нашу думку, додатковим критерієм для відмежування сільськогосподарського виробництва від інших видів господарської діяльності буде також предмет діяльності, тобто виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції.

Специфічне визначення сільськогосподарської діяльності дає і В. М. Єрмоленко. На його думку, це зумовлена суспільними потребами і суспільним поділом праці активність сільськогосподарських товаровиробників, що забезпечується використанням відповідного ресурсного потенціалу та виявляється у діях із виробництва сирової продукції рослинництва і тваринництва, її первісної переробки, реалізації та виробничого споживання, які здійснюються у специфічних умовах, що визначаються сукупністю природних, технологічних, соціально-економічних та юридичних факторів [4, с. 125].

Детальний аналіз поняття «товарне сільськогосподарське виробництво» здійснила С. І. Марченко, яка визначила його таким чином: «товарне сільськогосподарське виробництво – це врегульований нормами аграрного та інших галузей права вид господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаної з обов'язковим використанням земель сільськогосподарського та іншого призначення, природних ресурсів, живих організмів з метою виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках» [9, с. 15].

Реалізація права на ведення підприємницької діяльності в сільському господарстві може здійснюватись у будь-яких організаційно-правових формах,

передбачених цивільним та господарським законодавством. Однак при цьому слід враховувати специфіку сільськогосподарського виробництва й особливості правового статусу окремих суб'єктів аграрних відносин.

Поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» повинно відображати специфічні ознаки, пов'язані з особливістю виробництва в сільськогосподарській сфері, зокрема використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва, особливий предмет діяльності сільськогосподарських товаровиробників – виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції, особливості самого процесу виробництва, що пов'язані із сезонністю праці, кліматичними умовами тощо. Тобто це ті ознаки, які відрізняють організаційно-правові форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва від організаційно-правових форм господарювання у інших галузях економіки.

Таким чином, поняття «організаційно-правова форма ведення товарного сільськогосподарського виробництва» можна визначити як сукупність встановлених нормами законодавства організаційних елементів, які визначають спосіб та порядок формування суб'єктів сільськогосподарського товаровиробництва, відображають особливості сільськогосподарської виробничої діяльності з використанням земель сільськогосподарського призначення та правовідносин (земельних, майнових, господарських, управлінських, членських, трудових тощо), які виникають у процесі діяльності аграрних товаровиробників.

Важливими напрямками подальших наукових досліджень є порівняльно-правовий аналіз окремих організаційно-правових форм ведення товарного сільськогосподарського виробництва в Україні та в інших державах СНД.

Список літератури:

1. *Гаєцька-Колотило Я. З.* Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.06 / Я. З. Гаєцька-Колотило ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2003. – 22 с.

2. Гафурова О. В. Сільськогосподарська діяльність (сільськогосподарське виробництво) як об'єкт аграрних правовідносин / О. В. Гафурова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 4. – С. 56–59.

3. Єрмоленко В. М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук : 12.00.06 / В. М. Єрмоленко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 36 с.

4. Єрмоленко В. М. Категорія «сільськогосподарська діяльність» в аграрному праві / В. М. Єрмоленко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 4. – С. 124–127.

5. Козырь М. И. Аграрное право России: состояние, проблемы и тенденции развития / М. И. Козырь. – М. : Норма, 2009. – 336 с.

6. Корпоративное право: учебный курс : учеб. / отв. ред. И. С. Шиткина. – М. : КНОРУС, 2011. – 1120 с.

7. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2008. – 720 с.

8. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : моногр. / І. М. Кучеренко. – К. : НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2004. – 328 с.

9. Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.06 / С. І. Марченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 17 с.

10. Пилипенко А. Я. Господарське право. Курс лекцій : навч. посіб. для юрид. ф-тів вузів / А. Я. Пилипенко, В. С. Щербина. – К. : Вентурі, 1996. – 288 с.

11. Нечаев В. И. Организация производства и предпринимательской деятельности в АПК : учеб. / В. И. Нечаев, П. Ф. Парамонов ; КубГАУ. – Краснодар, 2007. – 466 с.

12. Серова О. А. Классификация юридических лиц : моногр. / О. А. Серова. – М. : Изд. группа «Юрист», 2009. – 232 с.

Костур О. Д. Понятие организационно-правовой формы ведения товарного сельскохозяйственного производства.

Исследованы нормы отечественного законодательства и научной доктрины относительно определения понятия «организационно-правовая форма юридического лица». С помощью анализа сформулировано определение «организационно-правовая форма ведения товарного сельскохозяйственного производства» и выделены основные элементы данного правового понятия. На основе проведенного исследования сделаны выводы по совершенствованию действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: организационно- правовая форма юридического лица, организационно-правовая форма ведения товарного сельскохозяйственного производства, производство, сельскохозяйственное производство, товарное сельскохозяйственное производство.

Kostur O. D. The concept of the legal form of agricultural production.

The article deals with the rules of national law and scientific doctrine on the definition of «legal form of legal entity». Through analysis derived definition of «legal form of agricultural production» and the basic elements of this legal concept. Based on the conclusions of the study to improve the current legislation of Ukraine.

Key words: the legal form of legal entity, legal form of agricultural production, production, farming, agricultural production.